

11. Menandrosz: A LENYÍRT HAJÚ LÁNY. Európa, 1986. 79., 164., 226., 347.
12. Nicolai Hartmann: TELEOLOGIKUS GONDOLKODÁS. Akadémiai Kiadó, 1970. 64.
13. Uo.
14. Enrico Fubini: GESCHICHTE DER MUSIKÄSTHETIK. Stuttgart–Weimar, 1997. 133–135.; Silke Leopold: DIE OPER IM 17. JAHRHUNDERT. Laaber Verlag, 2004. 301–302., 324.
15. Denis Diderot: BESZÉLGETÉSEK A TÖRVÉNYTELEN FIÚRÓL. Attraktor, 2005. 103.
16. I. m. 103–104., 109–110., 115–120.
17. Fabian A. Stallknecht: DRAMENMODELL UND IDEOLOGISCHE ENTWICKLUNG DER ITALIENISCHEN OPER IM FRÜHEN OTTOCENTO. Stuttgart–Weimar, 2001. 103.
18. Carl Dahlhaus: VOM MUSIKDRAMA ZUR LITERATUROPER. München–Salzburg, 1983. 233.
19. I. m. 234.
20. Arisztotelész: i. m. 1454b, 65.
21. Uwe Schweikert: SIMON BOCCANEGRA. In: Anselm Gerhard und Uwe Schweikert (Hrsg.): VERDI HANDBUCH. Kassel–Stuttgart–Weimar, 2001. 424.
22. Arisztotelész: i. m. 1450a, 39.
23. Verdi–Boito: BRIEFWECHSEL. Berlin, 1986. 118., 123.
24. Julian Budden: THE OPERAS OF VERDI II. London, 1978. 326.
25. Uo.
26. I. m. 281.
27. Anette Frank: ZWISCHEN BÜRGERHAUS, THRON UND ALTAR. Wien, 2002. 453–454.
28. Diogenész Laertiosz: A FILOZÓFIÁBAN JELESKEDŐK ÉLETE ÉS NÉZETEI I. Jel Kiadó, 2005. 41.

Kelecsényi László

HOL (NEM) JÁRT KRÚDY GYULA?

Ha hinni lehet a forrásoknak, Krúdy Gyula ki nem tette a lábát az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területéről. Járt Fiumében, Bécsben és környékén, a Felvidéken, a Máramarosi havasokban, de már a viszonylag közeli Prágába postán küldözgette az írásait. A fővárosba is csak a Millennium évében költözött, addig – talán – csak látogatónak járt Budapesten.

Így tudtuk mindezt mostanáig. Ám hogy megjelent a nemrég indult összkiadás fiatalkori elbeszéléseket tartalmazó két kötete, majd kisvártatva a kamaszkori publicisztikák, telis-tele az első közlés óta ismeretlen (értsd: a kutatók által is olvasatlan) írásokkal, meglehet, felül kell bírálnunk bevezetőben tett állításunkat. Lehet, hogy mégiscsak, mégpedig igen korán, kimerészkedett a Monarchia területéről, s az sem tartozik a lehetetlenségek sorába, hogy jóval korábban időzött, nem is egy-két napot Pesten. Az alábbi írás afféle oknyomozó olvasás kíván lenni, hogy valamivel közelebb juthassunk a címben feltett kérdés(ek) megválaszolásához.

Előzetesen összegezni kell, hogy eddigi tudásunk szerint merre járt, hová utazott, hol tartózkodott rövidebb vagy hosszabb ideig élete ötvennégy és fél esztendeje alatt. Feltehetőleg már az 1885-ös Országos Kiállítás és Vásár alkalmából – talán először – járt a fővárosban az édesapjával (vö. A MAGYAR HABSBURG, EGY RÉGI UDVARHÁZ UTOLSÓ GAZDÁJA. In: A TEGNAPOK KÖDLOVAGJAI. Tevan kiadás, 1925. 124–125.). Ugyancsak ebben az esztendőben, azaz 1885-ben Balatonfüreden is időzött. Itt sem egyedül, hanem családdal. A Nagyvendéglőben laktak, erről tanúskodik a vendégek névsora, mely szerint

összesen nyolc személy szállt meg – apa, anya, gyerekek és egy magukkal vitt cseléd – a divatos fürdőhelyen. Praznovszky Mihály tette közzé ezt a nemrég felbukkant érdekes és új életrajzi tényrt (ADALÉKOK KRÚDY DUNÁNTÚLISÁGAHOZ. *Irodalomtörténet*, 2006. 4. szám, 647.), hivatkozva arra, hogy írónk sorrendben második publikációja (TEMETŐBEN. *Szabolcsi Szabad Sajtó*, 1893. július 23.) a balatonfüredi Anna-bálon játszódik.

Úgyszintén a nyolcvanas években többször nyaralt Várpalotán, Radicsnénál, atyai nagyanyjánál. 1887 szeptemberétől 1888 júniusáig Szatmáron tanult, az algimnázium első tanévét végezte ott. Mivel szülei, elsősorban édesatyja, a módos ügyvéd, nem volt(ak) elégedett(ek) elsőszülöttjük tanulmányi eredményével, a következő három esztendőre (1888–1891 között) Podolinba küldték az ottani kegyesrendi gimnáziumba. Ez idő alatt megfordulhatott több környező településen. 1894 szeptemberében, mikor már javában írta és küldözte cikkeit, nemcsak a helyi, megyei újságoknak, hanem Nyíregyházától távol eső vidékekre (pl. *Orsova*), meg kellett fordulnia a nagy port felverő tuzséri tragédia színterén, ahonnét egy fővárosi lapnak írt tudósítást a még érettségi bizonyítvánnyal sem rendelkező újdondász (évtizeddel később egy elfelejtett kisregényében – KÉK LÁNG – is megírta a kókler hipnotizőr által másvilágra küldött úrilány történetét). Ugyanebben az évben hírlapírónak szegődött, pontosabban szökött, Debrecenbe, ahonnét csak hathatós atyai nyomásra, illetve kedves tanára biztatására tért vissza Nyíregyházára, maturálni. Ez év nyarán megfordult Losoncon: atyai nagybátyja családjánál nyaralt (forrás Krúdy Pál: EPIZÓDOK KRÚDY GYULA ÉLETÉBŐL. Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1960–61. 145–148.).

1895 szeptemberétől mondhatni ellenőrzött útja volt a süvölvény írónak. Három hónapig a *Debreceni Ellenőr* munkatársa. December 8-án már Nagyváradon találjuk, ahol mintegy fél esztendeig koptatta inkább a kávéházak, semmint a szerkesztőség ülőalkalmatosságait. Utána irány Budapest. Bejelentett és be nem jelentett lakóhelyeinek se szeri, se száma. Eleinte egy rokon, Radics cipésmester Párizsi utcai műhelyében üldögélt, majd az iparos nagybácsi Gyep (ma: Thaly Kálmán) utcai otthonában húzta meg magát. Aztán hónapos szobák sora következett. A források ellentmondások: ahol a címjegyzék szerint be volt jelentve, azt sosem említi írásaiban, viszont odaköltötte magát Szendrey Júlia egykori Zerge utcai házába, és Szinnyeinek küldött önéletrajzát olyan helyről (Vas utca 19.) címezte, amelyről nem tud a vaskos és alapos adattár. Igazából mindegy is, mert ettől fogva vizsgálódásunk számára az a fontos, hová utazott Krúdy Pestről.

Hogy 1900 decemberében a váci államfogház lakója volt egy korábbi párbajvétségért, ez szempontunkból érdektelen. Felvidék, Arad, Szeged, Balatonfüred – a külhon sem hiányzik: az 1905-ös farsang időszakában Bécs vendége, riportúton van ott – Ferenc József épp akkor találkozott Kossuth Lajos fiával. 1913 nyarán egy dalmáciai szigeten nyaralhatott volna egyik nővére és annak férje társaságában. Két nap múltán visszaszökött Pestre.

Sorolhatnánk hosszasan, hol fordult meg bizonyíthatóan Krúdy Gyula. Például Készmárkon: ezt tanúsítja Hunyady Sándor emlékezése, aki az első világháború éveiben tett kalandos utazásuk krónikáját lejegyezte (CSALÁDI ALBUM. In: RAZZIA AZ „ARANY SAS”-BAN. Szépirodalmi, 1976. 355–363.). Levelek igazolják helyváltoztatásait, vagy újságcikkek, melyek nem születtek volna meg, ha nem jár arrafelé. Élete nagy fordulót, új szerelmét is egy Pesten kívüli, síófoki idillnek köszönhette, és ennek az új szerelemnek a hatására írta vagy inkább költötte egyik legpoétikusabb szerelmi történetét (Az ÚTTIÁRS) Kisörsön, egy eldugott helyen, a Balaton-felvidéken.

Sokat tudunk írónk útjairól, de nem mindent. Most pedig szembe kellett néznünk azzal a ténnyel (vagy vélekedéssel), hogy Krúdy olyan helyeken és oly időpontokban járt, amiről nemhogy tudomásunk nem volt, de kétkedéssel fogadtuk volna, ha valaki ezt állítja. De az írás (novella, publicisztika) elég meggyőző bizonyíték. Vagy mégsem?

Budapest

Művei összkiadásának Bezeczky Gábor szerkesztésében megjelent, rövid prózákat tartalmazó kötete (PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK I., KRÚDY GYULA ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI 7. Kalligram, 2007) az író fővárosba jöttének eddig tudott pontos időpontját kezdi ki. A dátum, jegyezzük meg jól, 1894. október 8. A tizenhatodik születésnapja felé közeledő nyíregyházi gimnazista ekkor éppen Debrecenben tartózkodott. Pontosabban oda szökött hazulról, s beállt hírlapírónak az *Ellenőrhöz*. Az olvasó azt hihetné, hogy akkor majd színes tárcákat, friss tudósításokat körmöl a cívisváros mindennapjairól. Persze, azt is. Ám amit az említett napon olvasni lehet tőle a lapban, az egy budapesti úti élményeket soroló kétrészes írás. (FŐVÁROSI KÉPEK. I. BUDAPEST HAJNALBAN, II. A REDAKCIÓK TITKAIBÓL. In: KGYÖM, id. kiad. 145–149.) A lámpaoltogatók hosszú rudakkal járják a hajnali utcákat. A laza erkölcsű népség ilyenkor tart hazafelé éjszakai mulatozásából. A Kerepesi úton hosszú sorban állnak a bérkocsik. Valaki futva menekül a nagy csizmáiban botorkáló rendőr elől. Pékek, milimárik, azaz tejesasszonyok hajtanak végig az utcákon. És így tovább. A cikk első része tökéletes életkép az ébredő fővárosról. Csak olyasvalaki írhatta, aki nem csak egy éjszakát töltött vendégként valamilyen olcsó pesti panzióban. De ha csak egyetlen napi élmény is ez a beszámoló, akkor is megdől az életrajzi adat, hogy Krúdy Gyula a Millennium évében jött Budapestre. A folytatás, a cikk második része, egy szerkesztőségi életről szóló tudósítás végképp meggyőző arról, hogy a tollforgató a helyszínen s nem csak egy napon keresztül figyelte a „redakciók titkait”.

Ha csak ez az egyetlen sajtóközlemény bizonytalanítana el, még meg lehetne magyarázni valamiképp, hogy talán debreceni élményeit transzponálta Budapestre, hogy járatos kollégák szavait hallgatta ki s vetette papírra valós élmények híján. Ám az ekkori, sőt, korábbi írásai is tele vannak fővárosi élményekre utaló részletekkel. Futólag tekintsük át, hol járt Krúdy Pesten – képzeletében vagy valóságosan.

„A Calvin téri szobornál találkoztunk először a múlt télen. [...] A beszkázott Danubiust néztük mind a ketten.” (A JÓ BARÁT. *Orsova*, 1893. december 10.)

„Ilyen világot éltek a Régi posta utcában.” (THEWR ÁDÁM. *Orsova*, 1893. december 24.)

Budapesti kávéházakban játszódik a FÉSTÉK ALATT című novella (*Orsova*, 1894. január 28.), fővárosi szerkesztőségekben a MUZSLAI KAMÉLIA (*Orsova*, 1894. február 18.–március 11.).

Pontos helyismeretről tanúskodik a DAL ARRÓL A BIZONYOS SZÓKE MŰVÉSZNŐRŐL: „a nyári hónapokban sok minden történik olyan, mi például télen nem adja elé magát. Így: a Krisztina városi [sic!] és a Városligeti szinkör ilyenkor minden este az opera és a nemzeti színház [sic!] közönségében gyönyörködik...” (*Orsova*, 1894. március 25.)

Rókus Kórház, Koronaherceg utca, Zöldfa utca emlegetett helyszínek a DAL AZ UT-CÁRÓL történetében (*Orsova*, 1894. április 1.).

Városmajor, Városliget, Margitsziget – itt játszódik a TAVASZI TÖRTÉNET (*Kisvárdai Lapok*, 1894. április 15.).

Ezek csak ízelítők, hosszan lehetne folytatni a fővárosi témájú elbeszélések sorát. Felbukkan a *Pesti Napló*, a *Pester Lloyd* szerkesztősége, az Otthon-kör – az újságírói élet szinterei. Szó esik a Lipótvárosról, a Stefánia útról, az Erzsébet térről. Mindez az 1894-

es esztendőben, amelynek őszén szökött Krúdy Gyula Debrecenbe. Honnan vette iteni tudását, ismereteit? Maga elé terített egy Budapest-térképet, és szorgosan lemásolta az utcaneveket? Ugye, képtelenül hangzik. Informátora volt a fővárosban, aki a pesti élet szokásaiba beavatta? Hallomásból nem lehet efféle, valós tapasztalatokról tanúskodó szövegeket formálni. Különben is maga mondja, illetve írja, mint az éjszaka kiélt lovagja a következő sorokat: „*Míg odafönn Babylonban éltem, a gázfényes éjszakák zajos csendjében gyakran elfogott a vágy a vidék után.*” (ÉJSZAKÁK. *Képes Családi Lapok*, 1894. szeptember 2.) Haza fogok menni, írja az elbeszélés utolsó mondatában. Mi pedig törhetjük a fejünket, ugyanis úgy tudtuk eddig, hogy a főváros babiloni forgatagából a szülői házba vágódó író a közlemény dátuma után nem sokkal Debrecenbe indult.

Teljes érzelmi és biográfiai zűrzavar.

Ahelyett, hogy úrrá lehetnénk rajta, újabb problémahalmazt kell az olvasókra zúdítani.

Párizs

Krúdy soha nem járt Párizsban. Bár említés történik egy lehetséges egyetemi tanulásról a Sorbonne-on, sőt, egy önéletrajzában fel is tünteti ennek tényét. „*Tanulmányokat a párisi Sorbonne-ban tett. Már fiatal korában sokat utazott. Bejárta Angliát, Franciaországot és Sveizot.*” (Sic!) (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. Fol. Hung. 900. – Publikálva: SZÜLETTEM... MAGYAR ÍRÓK ÉLETRAJZAI. Palatinus, 1999. 213.) Ebben az 1899. október 13-án keltezett, a lexikográfus Szinnyei Józsefnek küldött levélben harmadik személyben ír magáról, és mellesleg ráírja a kéziratra: „*részben hazugság*”. Mi is tudjuk, hogy nem járt Párizsban egyetemre. A legenda, a ma már ellenőrizhetetlen emlék viszont él: Krúdy kapott pénzt erre a célra, vagy az édesapjától, vagy a székesfőváros ösztöndíja adott volna lehetőséget az utazásra. Akárkitől származott is az összeg – a kártyasztalon végezte. Csathó Kálmán számol be az esetről.

„*A hajdani, híres Somossy orfeum éjjeli kávéházában láttam először. Rózahegyi Kálmán figyelmzettetett rá:*

– *Ott ül az ablaknál Krúdy Gyula Nagy Endrével. Holnap reggel kellett volna Párizsba utaznia, de azt a kétezer korona ösztöndíjat, amit erre az útra kapott, elkártyázta tegnap éjjel az utolsó fillérig.*

– *Borzasztó! – szörnyülködtem el, mert mint afféle szolid családgyermek, olyasmit éreztem, mintha idegen pénzt játszott volna el, vagy legalábbis a hazulról kapott tandíjat. – Mit fog már most csinálni?*

– *Semmit. Nem megy Párizsba. Legfeljebb ha egyszer a kártyán nyerni talál...*” (IN: ÍRÓTÁRSÁK KÖZÖTT. Szépirodalmi, 1965. 251.)

Az érettségi vizsgára épp hogy rákényszerített fiatalember tehát nem ment a Sorbonne-ra tanulni. Viszont odaálmolta magát. Még nincs tizenöt éves, még el sem szökött Debrecenbe, de egy novellájában a francia fővárosról ír. A színházban a *Fra Diavolót* játsszák, az asszonyok ékszerei a Palais Royal helyiségeiből származnak, az urak előadás után egy Café Chantonba mennek, mások vendéglőbe. „*Magam is ilyen helyre tartottam*”, írja bele önmagát a SZÍNHÁZ UTÁN rövid prózájába (KGYÖM 3. kötet, Kalligram, 2005. 16.). Az első közlés időpontja: 1893. augusztus 10. – a megjelenés helye: *Nyíregyházi Hírlap*. Írás közben azért leleplezi magát. A korzózók „*a vén Redout előtt a kioszkban*” tartanak pihenőt. Nyilván a Hangliról van szó, a Vigadó előtti vendéglőről, ahol Krúdy esetleg járt az édesatyjával, vagy nem. Párizs tehát mintha Pesten lenne.

„Párisban [sic!] mászkáltam a nyáron.” (Uo. 121.) Így folytatódik a füllentéssorozat. A BOULEVARD TÖRTÉNET 1894 tavaszán lát nyomdafestéket folytatásokban az *Orsova* című lapban. A messziről kéziratot küldő szerzőnek nagyobbat szabad hazudnia? Hallgassuk a nyíregyházi suhancot: „Hamar elteltem Párisal. Megcsömröltem a képektől és a szobroktól és épületektől, melyeket első helyen szokott felemlíteni a Baëdecker. Eléggé kimulattam magam a Louvre kincsein, a Múzeumnak és egyéb képtárak bámulásában. A Napóleon-szobrot utasítás szerint másfél óráig néztem, Theatre Française faragványait szintén. Megvizsgáltam tüzetesen egynéhány utca kövezetét, melyek a monda szerint a legutolsó barikádharcnál igen fontos szerepet játszottak. Csodálkoztam a Sorbonne kapusának a süvegén, mely szakértők szerint igazi műkincs, kinevettem magam egy esztendőre a Montmartre komédiásain, [...] Egy szóval megnéztem minden megnézhető, és úgy tapasztaltam, hogy az egészen mindegy, akár Párisban, akár Budapesten lojja valaki az időt.” (Uo. 123.) Aztán Zolára hivatkozik, amikor grisette-ek lépnek be a kávéházba. Olcsó romantikájú szerelmi história bomlik ki a lapokon. A főszereplőnek, egyszersmind első személyű elbeszélőnek, kölcsönkönyvtári (Dumas, Murger, Ohnet) lapokról ismerős, flörtnél több, szerelemnél kevesebb liezonja alakul ki egy „rosszleánnyal”. A történet – ahogy illik, kamaszkori olvasmányélmények alapján – természetesen rossz véget ér. Mi pedig törhetjük a fejünket, mint Krúdy ifjúkori írásainak olvastán nemegyszer, zseniális mesélővel van-e dolgunk, vagy netán súlyosan hiányosak róla szerzett biográfiai ismereteink?

Itália

Ugyancsak a szerelem szárnyán röppenünk az olasz félszigetre. „Nápolyból mentem az örök Rómába.” Ez a CSENDES DÉLUTÁNOK szemet szűrő mondata (uo. 57.) szintén az *Orsova* lapjairól (1894. január 7.). Itt ismerkedik meg a vonatúton a lengyel lánnyal, akit gondjaiba vesz, és hazavisz a hideg Lengyelországba. A novella elbeszélője bejárja a kontinenst az Adriától a Balti-tengerig – míg a kézirat Nyíregyházáról Orsovára tart. (A történelmi Magyarország egyik legdélebbi kisvárosának lapjáról és Krúdy ottani szerepléséről bővebben lehet olvasni Szatmáry-Horváth Anna: KRÚDY GYULA AZ ORSOVÁNÁL című dolgozatában, *Irodalomtörténet*, 2006. 2. szám, 174–188.)

A következő itáliai témájú írását már szülővárosában publikálja (A DIGUE ROMÁNCA. *Nyíregyházi Hírlap*, 1894. november 8.). Velence–Szicília–Párizs, ez az ifjú író útiránya. A lagúnák vidékén járt a múlt esztendőben – azaz 15 évesen – közli velünk, megelőlegezve a modern irodalomtudomány alapvető kérdését: ki beszél tulajdonképp az elbeszélésben? Napokon át hever a tengerparti meleg homokban, Messinában, és a kalábriai tengeri ragadozó madarak röptét figyeli. És itt esik meg a találkozás az újabb nagy Ő-vel. Fura neve van a hölgynek (erről a személyről nem derül ki pontosan, melyik nemhez tartozik, csak a keresztneve végződése árulkodó). Françoise Gypnek hívják, aki mellest író, akit már a „redakcionális élet” tönkretett. Fura egybeesés: Gyp – álnév. A XIX. század végén nálunk is megjelentek De Martel, született Mirabeau grófnő szellemes párbeszédekkel sziporkázó írásai. Krúdy az ő álnévét adta kölcsön a románc hős(nőj)ének, kibe az elbeszélő-főszereplő beleszeret. Az „Etna felszálló fehér füstje, mint sűrű, fehér pára lebegett a ragyogó kék égen”. Így búcsúzunk a szereplőktől, de nem a szerzőtől, akit leleplez egy apró geográfiai járatlanság. Elbeszélőnk a kalábriai tengerparton heverészik, s bámulja a tengerszoros túloldalán elterülő messinai várfokot. Aztán pár sorral alább, anélkül, hogy helyet változtatna, átúszná vagy -hajózná a tengert, már a szárazföldön elterülő Reggio falait szemléli. Jobban kellett volna figyelnie földrajzórán a merész írósvölvénynek!

Még egyszer felbukkan Róma a korai novellákban. Az EMBEREK alaphelyzete – finoman szólva – fiktív. Már a novella első mondata ironikus: „*Ma hajnalban, úgy féltizenkettő felé valaki betört a szobámba.*” (Debreceeni Ellenőr, 1895. november 21.) Samut, a jövővényt az elbeszélő „*vagy tíz esztendő előtt*” ismerte meg egy dunai gőzhajón. Egyenesen Rómából toppan be a történetbe, „*a honból, hol a citrom virágzik*” (a legelkoptatottabb Goethe-idézet), és hírt hoz az elbeszélő régebbi szerelméről, aki épp az Örök Városban bolondítja a férfinépet.

Titkok és/vagy füllentések

De ki bolondít minket, olvasókat? Higgyük el, hogy a jogilag kiskorú, ámbár szellemileg koraérett írópalánta még érettségi vizsgája előtt bejárta fél Európát (nem beszélve Budapestről)? Ott sétált a párizsi boulevard-okon, az itáliai tengerparton időzött, sőt, járt már Münchenben (Az „ÖREG” MESÉIBŐL. *Orsova*, 1895. március), voltak fiumei élményei (ÁKÁCVIRÁGOK. *Ugocsa*, 1895. január 6., valamint A NÉPSZERŰTLENSÉG GYÖNYÖRE. *Debreceeni Ellenőr*, 1896. március 23.), és nem az útikönyvek tényanyaga alapján emlegeti Nizzát (LEVÉL MARY KISASSZONYRÓL. *Szabadság*, 1896. március 1.). Honnan lett volna minderre pénze? Egyedül utazgatott? Szökött otthonról – híres debreceni szökése előtt a kontinenst járta? Lehetetlenség. El-eltűnt ugyan otthonról napokra, még gimnáziumi tanuló korában, de azok a kiruccanások legföljebb a sóstói vadvizekig vezettek, s korai duhajkodásának mentorai, a két nyírségi bohém (Kálnay László és Dálnoky Gaál Gyula) előbb-utóbb hazaszállította őt. Vagy azt gondoljuk inkább, hogy egy körmönfont füllentővel van dolgunk, aki mások elbeszélései, utazási kalauzok leírásai és a fantáziája alapján odaálmodja magát azokra a helyekre, amelyekről ír. A róla szóló kötetekből, monográfiákból alig tudunk meg valamit erről az időszakáról. Katona Béla annyit említ, hogy „*nagyobb utazást tehetett apjával, utazásairól azonban semmi közelebbit nem tudunk*”. (KRÚDY GYULA PÁLYAKEZDÉSE. Akadémiai Kiadó, 1971. 110.) Ellene mond ennek a tény, hogy sem 1894, sem 1895 nyarán nincs nagyobb lyuk a megjelenési jegyzékében, július-augusztusban folyamatosan napvilágot látnak írásai Nyíregyházán, Debrecenben, Budapesten. Ha apjával nagyobb külhoni uta(ka)t tett, annak 1893 nyarán kellett történnie.

Egy korai önéletrajzában viszont megerősíti az utazás tényét. Szinnyei Józsefnek írt másik, 1899-es levelében a következő mondat áll. „*A nyári szünidei hónapokban pedig külföldi utazásokat tettem édesatyámmal.*” (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fol. Hung. 900. – publikálva: SZÜLETTEM... MAGYAR ÍRÓK ÖNÉLETRAJZAI. Id. kiad. 211.) Ha igaz a megjegyzés, mindenre megvan a magyarázat. Ám ha kétkezdéssel fogadjuk is a szavait, valamilyen alapja lehet ennek a megállapításnak. Tehát az édesatyjával utazott ide-oda, ha nem olyan sok helyre is, s nem oly hosszú időre, mint írásaiban. Márai Sándor is említ ilyesmit, még ha szavait nem vehetjük is készpénznek, mert regényszövegben olvassuk. „*Szindbád egyszer látta csak a tengert, máskülönbén nem járt soha külföldön. A tengerhez atya vitte le; Szindbád zsenge gyermek volt még, s örökké őrizte a kékeszöld végtelenség emlékét, őrizte emlékét a pillanatnak, mikor megpillantotta a fiumei móló végében a szent és örök tájat, a tenger néma tájait. Természetesen a magyar tengert látta, egyszer és utolszor életében, Szindbád; másféle vizek soha nem érdekelték. A külföldökről csak a képeslapokban olvasott, mert azt tartotta, hogy úriember ne menjen idegenbe, ahol gyanúsak a borok, ismeretlen összetétellel készülnek az étek, s érthetetlen nyelven hazudnak a nők.*” (SZINDBÁD HAZAMEGY. Újváry Griff Verlag, München, 1979. 136–137.) És az írók? Ugyan mibe kerül

egy valamirevaló tollforgatónak odaálmodnia magát az antik Róma világába (TITUS LIVIUS INKOGNITÓBAN), az erdélyi havasokban játszódó szerelmi drámát költeni (TRAGÉDIA A HAVASON), vagy ki tudja, honnét vett háborús élményeket megírni (ÁGYÚSZÓ; mindhárom novella: KGYÖM 4. ELBESZÉLÉSEK 2. Kalligram, 2005). Továbbá hazai tudósításainak forrásán is el kell gondolkodnunk: Kossuth temetéséről, a jászberényi rendőrsztrájkjéről, hódmezővásárhelyi munkástüntetéséről közvetlen vagy – finoman szólva – közvetett tapasztalatok alapján írt cikkeiben (melyek a Bezeczy Gábor által szerkesztett, még sajtó alatt lévő következő publicisztikai kötetben található).

Csakis abban lehetünk biztosak, hogy a későbbi időkben, a Budapestre kerülése utáni években Krúdy valóban csak a Monarchia területén utazgatott, és közismertsége idején tényleg nem járt se Párizsban, se Rómában, csak Bécsben és környékén, no meg a Felvidéken és Erdélyben. De az 1880/90-es évek szolgáltak olyan meglepetésekkel, melyek átírják a pályakezdő író életrajzát.

NÉMETH ANDOR ÉS DÉRY TIBOR LEVELEZÉSE, 1939–1941

Közléteszi Botka Ferenc

Németh Andor levelei szép számmal maradtak fenn Déry Tibornak a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékában. A két író barátsága, Németh bábáskodása A BEFEJEZETLEN MONDAT fogalmazása közben, majd a regényről írt kitűnő elemzése 1947-ben (amely kiváltotta Lukács György ellenvéleményét) ma már irodalomtörténetileg ismert tény.

Az alábbi öt levél azokból az évekből származik, amikor Németh Andor és felesége, Szegő Judit (Juci) – a magyar zsidótörvények bevezetését követően – Franciaországba távozott. Az első a megérkezéséről, a második A BEFEJEZETLEN MONDAT tervezett francia fordításáról, a harmadik André Gide megkereséséről számol be. Gide oroszországi útinaplójának lefordításáért Déry két hónapos börtönbüntetést kapott, és segítséget remélt tőle A BEFEJEZETLEN MONDAT francia kiadattatása terén. A kö-

vetkező válaszlevél Déry állandósult anyagi gondjaival kapcsolatos (ekkor még nem jutott fordításokhoz).

Az ötödik levél, 1941-ből, már Franciaország német megszállásának idejébe vezet. Némethéknek Párizs elfoglalása előtt néhány nappal sikerült az ország déli felébe távozniuk.

Függelékül mellékeljük Déry válaszára az utolsó (vagy egy későbbi és elvesztett) levélre. Keltezése hiányzik, de besorolása – a benne szereplő események alapján – pontosan körülírható. Útba igazít maga a hangvétel is, a sorokból áradó elkeseredettség, amelyet feltehetően a Szovjetunió megtámadása és a német katonai sikerek váltottak ki. Úgy érezhette: szétfoszlik az a remény, amelyet fenyegetettségének keletről jövő feloldásához fűzött.

Botka Ferenc